

УДК 81'367.5:81'367.625

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2025-1-7>

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА РЕЧЕНЬ ІЗ ПОДВІЙНИМИ ПРИСУДКАМИ З ДІЄСЛОВАМИ РУХУ І ЗМІНИ МІСЦЕПОЛОЖЕННЯ

Христіанінова Р. О.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Запорізький національний університет
вул. Університетська, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-0045-1026
khrystianinova@gmail.com*

Колпакчі О. М.

*учитель англійської мови
Гімназія № 35 Кам'янської міської ради
м. Кам'янське, Дніпропетровська область, Україна
k.kolpacchi@gmail.com*

Ключові слова: дієслова поступального руху, дієслівний компонент подвійного присудка, другий компонент подвійного присудка, квалітативна ознака, прикметник, іменник, підмет, суб'єкт.

У пропонованій статті проаналізовано семантико-синтаксичну структуру речень із подвійними присудками, формованими дієсловами руху і зміни місцеположення в просторі. Установлено, що речення з розгляданими подвійними присудками співвідносні з поліпропозиційними висловленнями, для яких характерне поєднання в тісний змістовий блок двох предикативних ознак – акціональної, вираженої першим компонентом, та квалітативної, передаваної другим компонентом. Виявлено, що в ролі першого компонента таких присудків зазвичай постають дієслова поступального руху, найуживанішими з-поміж яких є іти, ходити, бігти, бігати, повзати, повзти, текти, летіти, літати, плавати, пливати, їхати, вертатися, повертатися, рушати. Констатовано, що суб'єкт у реченнях із подвійними присудками, формованими дієсловами руху та зміни місцеположення, позначає переважно людей, рідше інших істот і лише подеколи неживі предмети, які можуть змінювати місцеположення в просторі, – транспортні засоби, рідини. Простежено, що другий компонент розгляданих подвійних присудків виражений переважно прикметниками в називному або орудному відмінку, рідше – іменниками в непрямих відмінках, синтаксично нерозкладними словосполученнями чи фразеологізмами. Він позначає різні тимчасові квалітативні ознаки, притаманні суб'єктові під час руху, які охоплюють: психічний (емоційний, інтелектуальний), фізіологічний та фізичний стан суб'єкта; черговість виконання дії суб'єктом із-поміж інших виконавців такої самої дії; розташування суб'єкта в певній системі; характеристику суб'єкта за соціальним станом та оточенням; наявність або відсутність певних деталей одягу, взуття; відчуття голоду, ситості, спраги; результати впливу на організм алкогольних напоїв або інших шкідливих речовин; особливості постви, вигляду, спричиненого впливом зовнішніх чинників тощо.

SEMANTIC AND SYNTACTIC STRUCTURE OF SENTENCES WITH DOUBLE PREDICATES WITH VERBS OF MOTION AND CHANGES OF LOCATION

Khrystianinova R. O.

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Head of the Ukrainian Language Department
Zaporizhzhia National University
Universytetska str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0045-1026
khrystianinova@gmail.com*

Kolpakchi O. M.

*English Language Teacher
Municipal Institution "Gymnasium № 35" of Kamianske City Council
Kamianske, Dnipropetrovsk region, Ukraine
k.kolpacchi@gmail.com*

Key words: *verbs of translational motion, verb component of a double predicate, second component of a double predicate, qualitative feature, adjective, noun, subject.*

The proposed article analyses the semantic and syntactic structure of sentences with double predicates formed by verbs of motion and location change in space. It was established that sentences with the considered double predicates are correlated with polypropositional statements, that are characterized by union of two predicative features into a close semantic block - actional, expressed by the first component, and qualitative, conveyed by the second component. It was revealed that the role of the first component of such predicates is usually played by verbs of translational motion, the most common of which are *іти, ходити, бігти, бігати, повзати, повзти, текти, летіти, літати, плавати, пливати, їхати, вертатися, повертатися, рушати*. It was established that the subject in sentences with double predicates formed by verbs of motion and location change mainly denotes people, more rarely other creatures and only occasionally inanimate objects that can change location in space – vehicles, liquids. It was traced that the second component of the considered double predicates is mainly expressed by adjectives in the nominative or accusative case, less often – by nouns in indirect cases, syntactically indecomposable word combinations or idioms. It denotes various temporary qualitative features, which are inherent to a subject during its movement, which cover: mental (emotional, intellectual), physiological and physical state of the subject; order of performance of the action by the subject among other performers of the same action; location of the subject in a certain system; characteristic of the subject by social status and environment; presence or absence of certain details of clothing, footwear; feelings of hunger, satiety, thirst; results of the impact of alcoholic beverages or other harmful substances on the body; peculiarities of posture, appearance caused by the impact of external factors, etc.

Постановка проблеми. Ця праця продовжує дослідження проблеми семантико-синтаксичної структури речень із подвійними присудками, порушеної авторами в попередній статті, де розглянуто семантико-синтаксичну структуру речень із подвійними присудками, першим компонентом яких постає дієслово процесуально-локативного стану [див.: Христіанінова, Колпакчі, 2022]. Так само продуктивними в утворенні означених присудків є дієслова руху та зміни місцеположення в просторі, які, за визначенням О. Г. Межова, описують «самостійне переміщення агентив-

ного суб'єкта в просторі» [Межов, 2012, с. 65]. Мовознавець зауважує, що ці дієслова утворюють складну, багатовимірну, ієрархічно організовану лексико-семантичну групу, репрезентовану дієсловами поступального (*бігати, бігти, брести, вертатися, відчалувати, втікати, зупинятися, іти, їздити, їхати, летіти, літати, мчати, мчатися, плавати, пливати, плинути, повзати, повзти, текти, тікати, хилитися, ходити* та ін.), коливального (*дрижати, коливатися, тріпатися, смикатися, стріпуватися, хитатися, шарпатися* тощо) та обертального (*вертітися, крутитися,*

кружляти, обертатися, перевертатися та ін.) руху [там само, с. 66–69]. Семантико-синтаксична структура речень, організованих такими дієсловами в ролі першого компонента складного присудка, натеper ще ґрунтовно не досліджена, що й визначає актуальність запропонованої розвідки.

Мета статті – проаналізувати семантико-синтаксичну структуру речень із подвійними присудками з першим компонентом, вираженим особовими формами дієслів на позначення руху та зміни місцеположення в просторі. Для досягнення окресленої мети потрібно виконати такі завдання: 1) визначити коло дієслів зазначеної лексико-семантичної групи, які продуктивно утворюють подвійні присудки; 2) установити морфологічне вираження другого компонента розглянутих присудків; 3) виявити семантику другого компонента подвійних присудків, формованих дієсловами руху та зміни місцеположення в просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Подвійні (за іншою термінологією – складні) присудки, виражені поєднанням повнозначного дієслова та ад’єктивного компонента, цікавлять дослідників давно. О.В. Кульбабська кваліфікує речення з такими присудками як прості неелементарні, у яких «репрезентовано одночасно дві предикативні ознаки, що їх виражають основна та вторинна предикативи» [Кульбабська 2011, с. 122], причому вторинна предикатива, на думку дослідниці, набуває однозначного трактування тільки в рамках тричленної структури: підмет + основна предикатива + вторинна предикатива [там само, с. 123]. Чеський мовознавець Я. Качала обґрунтовує функційну рівноправність обох компонентів подвійного присудка – дієслівного й ад’єктивного, але водночас наголошує, що предикативний зв’язок ад’єктива з підметом можливий лише в побудовах із уже зреалізованим дієсловом предикативним зв’язком, тобто лише в реченнях із повнозначним дієсловом [Качала 1971, с. 60, 112]. Для розуміння семантико-синтаксичної структури речень із подвійними присудками важливою є думка, висловлена в польських ґраматиках, про часову обмеженість другого компонента присудка. Польські лінгвісти підкреслюють, що значення часу, протягом якого підмет перебуває в стані, вираженому ад’єктивом, втілене в дієслові-присудку [цит. за: Кобченко 2011, с. 52]. У попередніх статтях, присвячених присудкам цього типу, ми обґрунтували можливість використання в ролі другого компонента цих присудків не тільки ад’єктивів, але й субстантивів [Христіанінова 2015 (а); Христіанінова 2015 (б); Христіанінова, Колпакчі, 2022]. Отже, розглядані в цій статті речення з подвійними присудками, формованими дієсловами руху та зміни місцеположення, являють собою конструкції, співвідносні з поліпропозиційними висловленнями, для яких характерне поєднання акціональної (перший компонент присудка) та квалітативної (другий компонент присудка) ознак, приписуваних суб’єктові. Предикативні

ознаки, репрезентовані першим і другим компонентами подвійного присудка, поєднуються в один змістовий блок, у якому друга ознака є актуальною лише під час реалізації першої.

У зібраному фактичному матеріалі в ролі першого компонента такого присудка було виявлено лише дієслова поступального руху. Дієслова коливального та обертального руху гіпотетично можуть функціонувати в цій ролі, наприклад: *Жінка смикалася між столом і піччю знервована; Дівчина вертілася перед дзеркалом весела*. Проте відсутність жодного такого випадку в зібраному фактичному матеріалі дає підстави говорити про нетиповість подібного використання означених дієслів у мовленнєвій практиці.

За нашими спостереженнями, з-поміж дієслів поступального руху найчастіше подвійні присудки формують лексеми, що позначають переміщення пішки, об’єднані спільною семою ‘ступаючи ногами, пересуватися, рухатися, змінюючи місце в просторі’ або семою ‘рухатися в якомусь напрямі’. Насамперед це дієслова **іти** (‘ступаючи ногами, пересуватися, рухатися, змінюючи місце в просторі (про людину або тварин)’; ‘рухатися в якомусь напрямі (про види транспорту та інші засоби пересування)’ [СУМ, т. 4, 1973, с. 53]), **ходити** (‘ступаючи ногами, переміщатися, змінювати місце в просторі (переважно в різних напрямках) протягом певного часу (про людину або тварин); переміщатися (про наземний транспорт)’; ‘поширюватися, переміщаючись (про хмари, дим, пил, туман і т. ін.)’ [СУМ, т. 11, 1980, с. 105]) та похідні від них **виходити (вийти), увіходити (увійти), заходити (зайти), піти, приходити (прийти), підходити (підійти), відходити (відійти / одійти), проходити (пройти), піти; приходити (прийти), виходити (вийти), проходити (пройти), відходити (відійти), зіходити (зійти)** тощо: *Він ішов задуманий, помалу, спустивши голову...* (Наталена Королева); *Я ходив понад бортом задуманий* (Юрій Яновський); *Дівчинка вийшла з кімнати якась замислена...* (Василь Бережний); *Хоча було холодно, проте хуторяни, жалиючи чобіт, прийшли босі, позачочувавши штани вище колін* (Олесь Гончар); *Підійшла сердита, різко звернулася до відвідувача...* (О. Гончар). Трапляються в ролі першого компонента подвійного присудка також синоніми до названих дієслів: **ступати (ступити), крокувати, бродити (брести), плентати, плестися, блукати, тинятися** тощо: *Я дивлюся на Венцеславу, що ступає поруч притишена й замислена...* (Володимир Лис); *А він усе повертався не з дівчиною, а з хлопцями, крокував між ними похмурий та непідступний...* (Олесь Гончар); *Брів замислений, не дивився, куди завертав...* (Юрій Герасименко); *Вона плелася зла...* (Ірена Карпа). Окремо наголосимо на дієслові **ходити**. Здатність бути в структурі подвійного присудка воно має лише з актуалізованим значенням руху, пор.: *Не співає пісень, ходить з кутка в куток тихий,*

замислений і сумний (Дмитро Ткач) і *Артем цілими днями ходив замислений і тривожний* (Олекса Слісаренко). У першому реченні дієслово **ходить** позначає рух, про що сигналізують його поширювачі з об'єктно-локативним значенням з **кутка в куток**. Натомість у другому реченні дієслово **ходить** зазнає часткової десемантизації, функційно зближається з дієслівною зв'язкою **бути** та формує складений іменний присудок, про що свідчить трансформація перетворення: *Артем цілими днями ходив замислений і тривожний* = *Артем цілими днями був замислений і тривожний*. Такої десемантизації зазнає дієслово **ходити**, коли спільно з іменними компонентами має значення: 1) 'душевного стану, настрою людини або її властивостей, рис' [СУМ, т. 11, 1980, с. 105]: *А останнім часом ходив замислений, відсторонений, сам не свій* (Алла Рогашко); *...Тоха цілий день ходив замислений і в роздумах* (Світлана Талан); 2) 'бути ким-небудь або займати якусь посаду' [там само]: *Понад десять років ходить Шовкун у загоспах* (Ярослав Гримайло); 3) 'визнаватися, вважатися ким-небудь або якимсь' [там само]: *Сусідський парубок, який відняв мішок картоплі від злодія, довго ходив у героях* (Михайло Томчаний); 4) 'виступати в ролі кого-небудь' [там само]: *Оже на те вона й була дівтора, щоб не потурати ні на що, через те її й зупиняли старші, що ходили біля неї за провожати-ми* (Панас Мирний); 5) 'бути задоволеним своїм зовнішнім виглядом і/або внутрішнім станом' [там само]: *...він таки задоволений і спільним із нею життям, і тим, що ходить чистий, ситий, а спить у чудовій постелі* (Валерій Шевчук); 6) 'мати певний зовнішній вигляд' [там само]: *Вона виявилася господинею тямучою, моторною, так що дід завжди ходив обіпраний, обшитий* (Григорій Тютюнник); *...ходив завжди зарослий, патлатий* (Євген Гуцало); *...ходив хлопець патлатий, місяцями нестрижений* (Євген Гуцало); 7) 'не мати в що одягтися чи взутися', 'не мати на собі одягу чи взуття' [там само]: *Ходили вони в неї босі й пороздягані* (Євген Гуцало). У названих випадках поєднання дієслова **ходити** з іменним компонентом визначаємо як складений іменний присудок.

У ролі другого компонента подвійного присудка, формованого дієсловами руху та зміни місцеположення, в обстеженому фактичному матеріалові виявлено: 1) прикметники (власне-прикметники, дієприкметники, порядкові прикметники) в називному або орудному відмінку: *Цілий тиждень Микола запивав своє гірке бурлацтво і приходив додому п'яний* (І. Нечуй-Левицький); *А тут землячок йшов щасливим і усміхненим* (Володимир Лис); *Грабовський йшов замислений* (Микола Сиротюк); *Він... ходить задуманий широкими кроками по світлиці* (Іван Франко); *Я йшов останнім і думав про діда Платона* (Олександр Довженко); *...великий князь ходив серед війська бадьорим і помолоділим...* (Іван Білик); 2) іменники в непрямих відмінках із

прийменниками і без них: *Оже на те вона й була дівтора, щоб не потурати ні на що, через те її й зупиняли старші, що ходили біля неї за провожати-ми* (Панас Мирний); *І чар далеких років огорнув чоловіка, дарма що він йшов постарілим пастухом за відбитою худобою...* (Михайло Стельмах); 3) синтаксично нерозкладні словосполучення та фразеологізми: *Після зустрічі з товаришем він прийшов додому сам не свій*. Такі подвійні присудки зазвичай вимагають підмета-назви особи: *З кав'ярні, де дружньо попрощалися з господинею і дали слово прийти ще, Марія йшла мовчазна й замислена* (Оксана Іваненко); *Тимко роздягся і ходив за плугом у одній сорочці та босий...* (Григорій Тютюнник); *Отож Лук'ян вийшов цілком задоволений оглядинами хати і господині* (Василь Земляк). Зрідка підметами в реченнях із розгляданими подвійними присудками слугують іменники-назви тварин: *Корови йшли вгодовані, ситі...* (Євген Гуцало); *...по степах коні блукали бездомні* (Олесь Гончар). Підмети-назви неістот обмежені з боку семантики, в таких реченнях можливі іменники на позначення транспортних засобів: *Потяг йшов переповнений; Корабель йшов навантажений*. Зрідка трапляються в цій ролі й інші іменники-назви неістот, але лише за умови їх персоніфікації: *В небі місяць зіходить сумний...* (Леся Українка).

Семантика другого компонента подвійного присудка постає досить різноманітною. Він позначає різні тимчасові квалітативні ознаки, притаманні суб'єктові під час руху: 1) психічний стан суб'єкта, зокрема: а) емоційний (задоволений, зажурений, збентежений, злий, мовчазний, невеселий, невідступний, піднесений, подобрілий, похмурий, розлючений, сердитий, спокійний, суворий, сумний, тихий, тривожний, упокорений, усміхнений, з лютим непривітним поглядом, у настрої та ін.): *Охоцька начебто трохи засмутилася, але відійшла від мене задоволена* (Валеріан Шевчук); *Але йшла піднесена, купаючись у проміннях та поглядах...* (Валеріан Підмогильний); б) інтелектуальний (задуманий, замислений, замріяний, зосереджений, неуважний, відсторонений, розгублений, заслуханий в собі, в роздумах тощо): *Йде задумана, заслухана в себе...* (Юрій Герасименко); *Розпроцавшись, нарешті, з Шевчуком, він йшов Хрещатиком замислений* (Микола Дашкієв); *І потім він приходив додому замріяний, замислений у своє...* (Юрій Покальчук); *Володимир Миколайовичу сказали, що йому треба виступити, і він, заклавши руки за спину, ходив доріжками зосереджений, задуманий...* (Микола Негода); *Піхтір ходив по класу неуважний і замислений...* (Степан Васильченко); 2) фізіологічний та фізичний стан суб'єкта (бадьорий, безпомічний, блідий, брезкий, вагітна, зів'ялий, млявий, невиспаний, недужий, помолоділий, сивий, у пропасниці тощо): *Іван йшов безпомічний, простягнувши руки перед собою...* (М. Коцюбинський);

Мальва **вийшла** не запнута, **сива**... (Василь Земляк); До сніданку він **вийшов** **брезкий** і **злий** (Павло Загребельний); Андрій **вийшов** з потягу **блідий**, **витягнутий**, **зів'ялий** (Улас Самчук); ...Великий князь **ходив** серед війська **бадьорим** і **помолоділим**... (Іван Білик); 3) черговість виконання дії суб'єктом із-поміж інших виконавців такої самої дії (*останній, перший, другий, третій* і т. д.): В усякому разі, серед тих, що **йшли** **першими**, його не видно було (Олесь Гончар); Дружка, яка **йшла** **останньою**, несла деревце, прибране самими лише білими паперовими квітами (Марія Магіос); Я **йшов** **останнім** і думав про діда Платона (Олександр Довженко); ...він **зайшов** **останнім**, залишивши Таню в коридорі (Олесь Гончар); 4) розташування в певній системі: Богдан **іде** **правофланговим** попереду колони... (Олесь Гончар); 5) характеристики за соціальним станом та оточенням: **Ішов** **замислений**, **на самоті** зі своїми сумнівами, ваганням, роздумами (Валерій Шевчук); Не буде він більше **блукати** **самотнім бурлакою** в цьому на диво щедрому краю, широкому, як море, повному горя й прекрасних пісень... (Олесь Гончар); Не дуже густо на землі людей, які, подібно Мурашкові, взялися б завдавати собі клопоту з якимсь агрономчуком, що не має ні дипломів, ні протекцій, що **вийшов** у життя **багатий** лише вузликом книжечок та світлими мріями (Олесь Гончар); Мабуть, приваблює її те, що він **вийшов** із війни **переможцем** (Василь Слапчук); 6) ознаки суб'єкта за: а) наявністю або відсутністю певних деталей одягу, взуття під час руху: У ньому, **притихлому** й **трохи соромливому**, впізнає капітан свою давню юність, що **прийшла** **колись босою** на цей причал... (Олесь Гончар); Щасливий я, що... **ходив** **босий** по твоїх казкових висипах... (Олександр Довженко); б) відчуттями голоду, ситості, спраги тощо під час руху: ...бідний Мурко **ходив** **голодний** по подвір'ю й дуже жалібно муркотів (Іван Франко); **Ішов** я **спраглий** спрагою пустель (Ліна Костенко); г) впливом на організм алкогольних напоїв або інших шкідливих речовин: **Неприсмно**, як батько **приходить** додому **п'яний**... (Олександр Довженко); г) особливостями поведінки: ...**ходив** **трохи зігнутий**, **виставивши вперед бороду**... (Валерій Шевчук); д) особливостями вигляду, спричиненого впливом зовнішніх чинників: **Часом** **прийде оббитий**, **синцями вкритий**... (Ольга Кобилянська); **Аж поки прийшов** хлопець додому **весь заюшений**, **у синцях** (Євген Гуцало); **Рибу** він згодом приносив, але ніколи більше **не приходив побитий та обдертий** (Євген Гуцало); ...в редакцію **зайде обвітрений**, **розбурханий**, **ніби з поля бою** (Олесь Гончар); ...він **прийшов** **оце геть знеможений** від радощів, захвату і хвилювання (Валер'ян Підмогильний); є) іншими додатковими ознаками: ...немов він **приймав** цей **строкатий парад героїв**, **нікчем і посередностей**, що **проходив** перед ним **стрункий, поривний, співучий** (Валеріан Підмогиль-

ний); Я **зайшов сюди безвинний** (Юрій Мушкетик); ...я **прийшов незапрошений** і, **можже, навіть перешкоджав своєю присутністю** (Валер'ян Підмогильний).

Уживаними також є речення з подвійними присудками, першим компонентом яких постають дієслова, об'єднані семою 'пересуватися за допомогою ніг швидко', **бігти, бігати**, похідні від них **вибігти, надбігти, прибігти, забігати** тощо. У проаналізованому фактичному матеріалі подвійні присудки із цими дієсловами виявлені лише в реченнях із підметами на позначення осіб, але можливі в ролі підмета й іменники-назви тварин: **Кінь** **прибіг** **схарапуджений, замилений**. Іменники на позначення неістот підметами бувають у поодиноких випадках, коли означені дієслова зазнають метафоризації: **Вода з гір** **бігла збурунена**. Інколи першим компонентом у розглянутих присудках постають вживані в переносному значенні дієслова **летіти** ('дуже швидко переміщатися (по землі, воді і т. ін.); мчати; нестися' [СУМ, т. 4, с. 479]), **вискакувати** ('швидко вибігати' [СУМ, т. 1, с. 486]) та похідні від них дієслова з таким самим значенням: **Ганні звістку про паничеве відступництво першою принесла Любаша. Влетіла задихана, збуджена**... (О. Гончар); **Інну Ягнич у день розподілу щастя не минуло, вискочила з кабінету усміхнена**... (О. Гончар); **Розлючена вискочила перед машиною ніби грудьми хоче назад її попхнути** (Є. Гуцало). У позиції другого компонента подвійного присудка в цих реченнях зафіксовано переважно лексеми (зазвичай прикметники, зрідка іменники в непрямих відмінках, фразеологізми) на позначення: 1) різних психічних станів особи: а) емоційного: **Якось, коли він горотив тин аж біля Ташині, на леваді, вона** **прибігла до нього заплакана**... (Григорій Тютюнник); **Слуга** **прибіг** **у спальню Миколи Платоновича переляканий**... (Валерій Шевчук); **Палагна** **прибігла додому лиха** (Михайло Коцюбинський); **Прибіжить після ночівлі радий, веселий**, доповідає: «Мамо, я сьогодні нічого не накоїв!» (Олесь Гончар); б) інтелектуального: **А другого ранку, ще й не розвиднилося, а вона** **замислена й трошки зажурена** **вже** **прибігла до Стибунів під хату, у вікно стукає** (Дмитро Гордієнко); **Прибігла до Ганки розгублена, сама себе не тямлячи** (Євген Гуцало); 2) фізіологічного і фізичного стану особи: **Назад** **прибігла гаряча, під синьою кофтиною груди полохаються** (Григорій Тютюнник); **Наталка** **прибігла сердита, забігана** (Олесь Гончар); **Цього дня Капа... до палати** **забігала розшаріла, ніби щойно від вогню**... (Олесь Гончар); **Пат і Паташон** **надбігли з рушницями розлючені, захекані від своєї хортячої служби** (Олесь Гончар); **Схоплювались, на ходу затягали пояси і зі сном в очах бігли напівсліпі** до пірамід, **розхачували зброю** (Олесь Гончар); 3) ознак суб'єкта за: а) наявністю чи відсутністю певних елементів одягу або взуття: **Ілля тоді метнувся назад, вибіг уже вдягнений**

у своє... (Андрій Кокотюха); б) впливом на організм алкогольних напоїв або шкідливих речовин: *Скажіть мені на милість, могли би ви даже у сні страшному увидіти, щоби гусарський полковник, а ці якийсь інший офіцер нашого ясного цесаря бігав п'яним із віником за дамою серця?* (Дмитро Кешеля); 4) ознаки суб'єкта за черговістю виконання ним дії: *Ольга **прибігла** до фінішу **першою***; 5) ознаки особи за її соціальним станом, професійною діяльністю: *Некваном рушають вони до своєї чабанської оселі, рівно, обопліч ступають по цій твердій забучавленій землі, де льотчик ще, здається, недавно бігав чабанчуком* (Олесь Гончар).

Подвійні присудки з дієслівними компонентами, що позначають переміщення поповзом, плавом, трапляються рідко. В обстеженому матеріалі зафіксовано їх із першим компонентом **текти**, **повзти**. Дієслово **текти** передбачає поєднання лише з підметом, вираженим іменниками на позначення рідин: *Текла собі **спокійна і замислена**, **недосяжна** для людських поглядів* (Ольга Токарчук). Дієслово **повзти** допускає в ролі підмета як назви істот, так і неістот: *Йому каламутніла голова, майже **вчаділий приповз** він на ніс галери й віддав Іванові дорогоцінний вогонь* (В. Шевчук).

Подвійні присудки, формовані дієсловами, що позначають пересування суходолом за допомогою транспортного засобу, найчастіше репрезентовані поєднаннями з першим компонентами **їхати** та похідними (**поїхати**, **під'їхати**, **в'їхати** тощо), **котитися**. Присудки з дієсловом **їхати** можливі як у реченнях із підметом на позначення особи, так і з підметом-назвою транспортного засобу. Другий компонент подвійного присудка в реченнях із підметом-назвою особи зазвичай виражений прикметником, що вказує на психічний чи фізичний стан цієї особи або на ознаку суб'єкта за зовнішнім виглядом чи черговістю виконання ним дії: *Один тільки Швайка **їхав мовчазний і замислений*** (Володимир Рутківський); *Ігор **їхав задуманий, аж посмутилий*** (Володимир Малик); *Іван **їхав** додому **втомлений***; *Першим до вокзалу **приїхав син***. У реченнях із підметом на позначення транспортного засобу в ролі другого компонента подвійного присудка можливі лише порядкові прикметники, які вказують на черговість виконання суб'єктом дії: *Першим до графського будинку **під'їхав** румунський санітарний візок з рівною відкритою платформою* (О. Гончар). Натомість дієслово **котитися** в ролі першого компонента подвійного присудка зафіксоване тільки в реченнях із підметом на позначення транспортного засобу, другий компонент такого присудка указує на черговість виконання дії суб'єктом: *Мажа **котиться останньою*** (Б. Харчук).

Речення з подвійними присудками, першим компонентом яких постають дієслова, об'єднані семою 'пересуватися, переміщатися в повітрі',

летіти, **літати** [СУМ, т. 4, с. 479] та дієслова, об'єднані семою 'пересуватися у воді або по воді', **плавати**, **пливти**, **плисти** [СУМ, т. 6, с. 583] та похідні від них, фіксуємо рідко. Суб'єкт у реченнях із названими дієсловами може позначати як істоту, здатну пересуватися самостійно або за допомогою якогось технічного засобу в повітрі чи воді, так і неживий предмет, який зазнає в такому разі персоналізації. Другий компонент подвійного присудка зафіксований зі значенням стану суб'єкта, ознаки суб'єкта за професійною діяльністю, зовнішнім виглядом: *І [турки – Р. Х.] **летіли розпластані**, наче кажани, вдаряли об воду, і та з'їдала їх, байдужа й темна, бо що їй ці дрібні комахи, коли вона їсть кораблі й острови?! (В. Шевчук). ...місяць **плава розплавлений***... (О. Гончар); *В їхньому віці він, капітан, уже **плавав кухарчуком** на байді*... (О. Гончар); *Дві хмароньки **плили** кудись **в убранні золотім*** (О. Олесь).

Дієслова **вертатися**, **повертатися** передбачають пересування як пішки, так і за допомогою транспортного засобу, мають значення 'їти, їхати і т. ін. назад' [СУМ, т.1, с. 332; т. 6, с. 641]. У проаналізованому фактичному матеріалі нам трапилися речення, у яких другий компонент подвійного присудка виражений прикметником та позначає психічний стан особи: *Вона **опам'яталась, позбирала опеньки в кошик і вернулася додому смутна та задумана*** (Іван Нечуй-Левицький); *Івась **повернувся до Боніфація тихий і замислений*** (Галина Пагутяк); *Повернувся звідти **задуманий і заклопотаний*** (Григорій Тютюнник). Проте можливі також компоненти на позначення ознаки суб'єкта за черговістю виконання ним дії, соціальним станом чи професією, наявністю чи відсутністю певних елементів одягу або взуття. У такому разі другий компонент, крім прикметника, може бути виражений ще й іменником у непрямому відмінку: *Ольга **повернулася додому першою***; *Петро **повернувся в село агрономом***; *Хлопчик **повернувся в кімнату босий***; *Батько **повернувся додому без грошей***. У ролі підмета в цих реченнях уживані іменники на позначення осіб або їх займенникові еквіваленти.

Дієслово **рушати** на позначення початку руху, пересування, переміщення [СУМ, т. 8, с. 918] так само формує подвійний присудок, що вказує на психічний стан або черговість дії суб'єкта-назви істоти або черговість дії суб'єкта-назви транспортного засобу в момент початку руху: *Попрощався Іван з Богом і **рушив далі зазурений, задуманий*** (Михайло Галиця, Петро Лінтур); *Степура, кістляво згорбившись, **першим рушив до дверей*** (Олесь Гончар); *Її машина **рушила першою***.

Речень із подвійними присудками, формованими іншими дієсловами руху і зміни місцеположення, в обстеженому фактичному матеріалі ми не виявили, що дає підстави вважати їх рідковживаними.

Висновки. Речення з подвійними присудками з першим компонентом дієсловом руху та зміни міс-

цеположення співвідносні з поліпропозиційними висловленнями, для яких характерне поєднання двох предикативних ознак – акціональної (перший компонент) та квалітативної (другий компонент), що утворюють тісний змістовий блок: квалітативна ознака є актуальною лише під час реалізації акціональної. У ролі першого компонента таких присудків типовими постають дієслова поступального руху, дієслова коливального та обертального руху зазвичай подвійних присудків не формують. Другий компонент розгляданих подвійних присудків виражений переважно прикметниками в називному або орудному відмінку, рідше – іменниками в непрямих відмінках, синтаксично нерозкладними словосполученнями, фразеологізмами. Він позначає різні тимчасові квалітативні ознаки, притаманні суб'єктові під час руху: психічний (емоційний, інтелектуальний), фізіологічний та

фізичний стан суб'єкта; черговість виконання дії суб'єктом із-поміж інших виконавців такої самої дії; розташування суб'єкта в певній системі; характеристику суб'єкта за соціальним станом та оточенням; ознаки суб'єкта за наявністю або відсутністю певних деталей одягу, взуття; відчуттями голоду, ситості, спраги; впливом на організм людини алкогольних напоїв або інших шкідливих речовин; особливостями постави, вигляду тощо. Суб'єкт у реченнях із подвійними присудками, формованими дієсловами руху і зміни місцеположення, зазвичай позначає осіб, рідше інших істот і лише подеколи неживі предмети, які можуть змінювати місцеположення в просторі. Запропонована розвідка становить частину розпочатого дослідження семантико-синтаксичної структури речень із подвійними присудками, формованими дієсловами різних лексико-семантичних груп.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кобченко Н. Система подвійних синтаксичних зв'язків у граматичному ладі сучасної української мови. Київ : ВД «Освіта України», 2018. 514 с.
2. Кульбаська О.В. Вторинна предикація у простому реченні. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 672 с.
3. Межов О.Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць. Луцьк : Волин. Нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
4. Словник української мови : в 11 т. Київ, 1970–1980.
5. Христіанінова Р. Подвійний присудок у сучасній українській мові. *Типологія та функції мовних одиниць*. 2015. № 2. С. 237–249.
6. Христіанінова Р.О. Речення з подвійними присудками: формально-граматичні та семантико-функційні особливості. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Філологічні науки*. 2015. Вип. VIII. С. 75–82.
7. Христіанінова Р.О., Колпакчі О.М. Семантико-синтаксична структура речень із подвійними присудками з першим компонентом-дієсловом процесуально-локативного стану. *Мова. Література. Фольклор*. 2022. № 1. С. 79–86.
8. Kačala J. Doplnok v slovenčine. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1971. 277 s.

REFERENCES

1. Kobchenko N. Systema podviynykh syntaksychnykh zv'yazkiv u hramatychnomu ladi suchasnoyi ukrapyins'koyi movy [The system of double syntactic connections in the grammatical order of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Publishing House "Education of Ukraine", 2018. 514 p.
2. Kul'babs'ka O. V. (2011) Vtorynna predykatsiya u prostomu rechenni [Secondary predication in a simple sentence]. Chernivtsi: Chernivtsi National University. 672 p.
3. Mezhev O. G. (2012) Typolohiya minimal'nykh semantyka-syntaksychnykh odynyts' [Typology of minimal semantic-syntactic units]. Lutsk : Volyn. Lesya Ukrainka National University. 464 p.
4. Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vol. (1970–1980).
5. Khristianinova R. (2015a) Podviinyi prysudok v suchasni ukrainskii movi [Double Predicate in the Modern Ukrainian Language]. *Typology and functions of language units*. № 2. P. 237–249.
6. Khristianinova R. O. (2015b) Rechennia z podviinyi prysudkami: formalno-hramatychni ta semantyko-funktsiini osoblyvosti [Sentences with Double Predicates: Formal-Grammatical and Semantic-Functional Features]. *Scientific papers of Berdiansk State Pedagogical University. Philological Sciences*, Vol. VIII. P. 75–82.
7. Khristianinova R. O., Kolpakchi O. M. (2022) Semantyko-syntaksychna struktura rechen' iz podviinyi prysudkami z pershyi komponentom-diyeslovom protsesual'no-lokatyvnoho stanu [Semantic and syntactic structure of sentences with double predicates with the first component – the verb of the procedural-locative state]. *Language. Literature. Folklore*. № 1. P. 79–86.
8. Kačala J. Supplement in Slovak. Bratislava: Publishing House of the Slovak Academy of Sciences, 1971. 277 p.